

L'illa de Menorca, a tot volum

L'Enciclopèdia de Menorca és una autèntica tasca de gegants feta íntegrament a l'illa que recopila tots els coneixements, geogràfics, biològics, socials i culturals existents sobre Menorca. Aquesta és la seua història.

Esventar de cop i volta que l'illa de Menorca (702 km² aïllats en el mar, 60.000 ànimes) protagonitza una tasca investigadora i cultural de valor universal, homologable a la que desenvolupen societats més grans i centres acadèmics de primera fila, potser semblaria una hipèrbole provincialiana. Nogensmenys, la següent història parla per ella mateixa: no cal engreixar-la amb adjectius. És la història de l'*Enciclopèdia de Menorca*, l'obra científica més ambiciosa mai no escamesa. Obra guanyadora de l'admiració d'instituts i universitats d'arreu d'Europa, però encara orfe del suport suficient de les institucions públiques.

Com sovint succeeix amb les idees nascudes en xerrades d'amics, la proposta de redactar una obra enciclopèdica sobre la cultura i la ciència menorquines no té una data precisa. En canvi, hom sí que pot concretar que les primeres consideracions sorgiren en el si de l'Obra Cultural Balear de Menorca, després de la mort de Franco, devers 1977 o 1978.

L'Obra Cultural menorquina s'havia fundat el 1973. Conjunturalment, fou una mena de plataforma per reivindicar la integritat natural i la preservació paisatgística de l'Albufera des Grau, la principal zona humida de Menorca, sotmesa llavors a un projecte urbanístic i de parcel·lació turística, i avui nucli central de la reserva de la biosfera de l'illa. Aquesta lluita fou la més sonada mobilització cívica del darrer tram del franquisme, abans de la recuperació dels drets polítics democràtics. Aleshores l'Obra Cultural, encara lligada a l'homòloga de Mallorca, era també un cau heterogeni de grups, individualitats i cèl·lules de forta consciència esquerrana d'ampli ventall ideològic. Si més no, una organització fàctica contra la dictadura, i això li va donar una operativa homogeneïtat d'objectius i cohesió interior.

Tot i que la cultura és sobretot pensament, i per tant ideologia, esdevé cert que les preocupacions de tall netament polític predominaven l'acció de l'Obra Cultural, i sovint

els actes de caire cultural eren notòriament estimulats per la càrrega política, però no pas a l'inrevés.

A l'aixopluc. Les reunions solien fer-se a l'Ateneu de Maó; un Ateneu estretament vigilat pel delegat del Govern, ulls i orelles del Movimiento, perquè sospitaven que es reunien moviments i tendències a frec amb la legalitat dictatorial al seu aixopluc.

"Hi havia, a la junta, una estructura clarament política, amb una espècie de repartiment de càrrecs entre els corrents polítics democràtics". Així ho evoca Josep Miquel Vidal Hernández, que llavors era soci de l'Obra Cultural i actualment n'és el president. "Però, és clar, l'any 77, amb l'inici de la transició, la legalització dels partits

una mena de "llibre de socials" amb continguts menorquins. Volien retre un servei a la tesi pedagògica de l'ensenyament arrelat al medi de l'alumne.

La complicació metodològica de compaginar els continguts científics del llibre amb una bona didàctica, féu refredar el projecte, que aviat derivà en la proposta d'una enciclopèdia per a adults editada comercialment en forma de fascicles.

Encoratjats, el març de 1978 els promotors feren públiques les seues pretensions. Segons que anunciaren a la premsa, enllestirien una enciclopèdia en tres volums per tal de compendiar o sintetitzar el saber que hi havia sobre Menorca en els camps de les ciències naturals, la història i l'estructura socio-econòmica.

A l'esquerra, la platja d'Alcalfar al terme de Sant Lluís. El paisatge ocupa un espai important a l'enciclopèdia.

El març de 1978 els promotors feren públiques les seues pretensions: enllestirien una enciclopèdia en tres volums.

i les primeres eleccions lliures, va volar tothom", afegeix Vidal alçant les espatlles i les celles, per tal de remarcar l'evidència d'allò que hom creu indefectible.

D'aquella fugida vers els bressols dels partits nounats que ja s'albiraven pertot, hi va romandre una llavor d'inquietud contra la descurança en què jeia el conreu de la cultura menorquina, malgrat honoroses excepcions individuals. Molts n'eren partícips, però podem citar Miquel Vanrell Mulet, mestre d'escola, Emili de Balanzó o Antoni Casero, a més de Josep Miquel Vidal, físic. A ells cal considerar-los el nucli d'aquella generació. Primer meditaran el llançament d'una enciclopèdia escolar en un tom:

JOSEP M. VIDAL

Nòmina capdavantera. La iniciativa, així vertebrada, arrellegà tot d'una els noms capdavaners de la investigació d'aquella generació: Agustí Jansà Clar, Pere Prats, Joan F. i Guillem López Casanovas, Maria Àngels Cardona Florit, Antoni Obrador Tudurí, Enric Taltavull Femenias, Tomàs Vidal Bendito, Carme Llompart, Joan Rossell o Andreu Murillo Tudurí, entre altres. Tots ells de formació universitària, llicenciats o doctorats en les principals branques humanístiques o científiques.

Miquel Vidal comenta: "En aquelles hores en què el món editorial de Menorca havia crescut molt i s'editaven nombroses obres i treballs, ens va semblar que havia

El socarrell. Aquest bolet forma part de la flora més característica del camp menorquí.

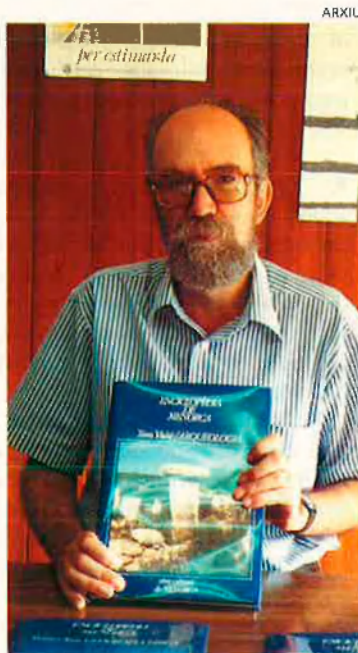
▶▶

Josep M. Vidal, a la dreta, és el director de l'enciclopèdia. A la fotografia inferior, podem observar el contingut d'un dels toms acabats i editats.

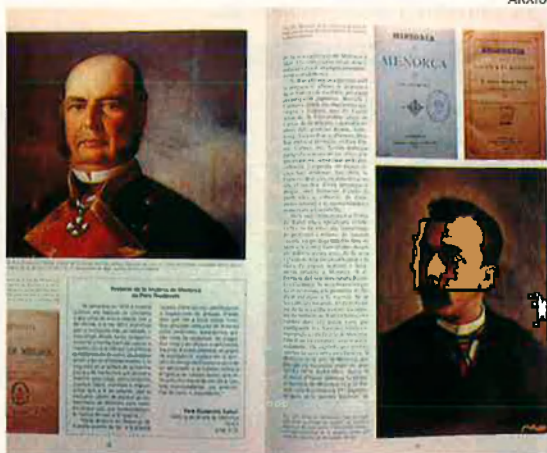
arribat el moment de pensar en una edició de síntesi. Crèiem que calia revisar els coneixements, ordenar-los per matèries i posar-los a l'abast popular en forma d'enciclopèdia, subministrada en fascicles, que llavors era una modalitat que començava”.

La voluntat d'afavorir el país i d'intervenir activament en el redreçament cultural menorquí foren dues ambicions latents en el projecte, en clara sintonia amb el moment històric de la transició i el recobriment dels drets nacionals.

De seguida, el pla de l'obra prengué forma, i dels tres toms concebuts en primera instància s'apujà a cinc, després a nou i després a setze. Per què aquesta progressió gairebé geomètrica? Explicar-ho significa endinsar-nos en la gran

La voluntat d'afavorir el país i el redreçament cultural menorquí foren dues ambicions latents en el projecte.

aventura d'una enciclopèdia esdevinguda la congriació més extraordinària de treball científicointel·lectual sobre l'illa de Menorca, posada a disposició d'una societat que té la urgència de saber qui és, com és, quins trets la caracteritzen i quina tradició la forneix. En definitiva, una aventura de redreçament, reafirmació i vindicació de la pròpia identitat per assolir la normalitat del seu ésser social, històric i cultural.

Es ben cert que Menorca no era llavors un poble enfonyat en les tenebres pel que fa a l'autoconeixement de la personalitat col·lectiva. Però tanmateix quarant anys de dictadura no es tingueren debades, afegits a un constant i vell procés uniformador institucional, lingüístic, administratiu i de mentalitat

encentat pel poder centralista a començament del segle XIX.

Calia recuperar el protagonisme social de la història, posar-se al capdavant de la nova època de llibertat. I mentre grups de menorquins endegaren la política o el sindicalisme, una generació d'intel·lectuals apostaren per assumir la tasca de la cultura.

El dia 22 de juny de 1979 aparegué el primer fascicle, relatiu a la climatologia menorquina. En un acte solemne a l'ajuntament de Maó, Miquel Vidal digué: "L'enciclopèdia neix amb la intenció d'omplir una necessitat i una urgència. Necessitat, perquè és una recopilació d'aspectes fonamentals de la cultura de Menorca, des de la història a la societat. Urgència, perquè el moment històric és

molt important i tant Menorca com les altres illes són en el camí de les autonomies. I recuperar la cultura és el camí per tal d'arribar a l'autogovern, i per tant, de donar el poder a la voluntat popular”.

Reconstruir el país. Amb aquestes paraules, els orígens de l'enciclopèdia s'allunyaven voluntàriament de qualsevol diletantisme, erudició pedantesca o classisme intel·lectual. Més aviat havia fet una aposta de contribució al repte social d'aleshores: romandre al servei de la reconstrucció de Menorca com a projecte de país, cultura, societat i història. Per això mateix féu una opció dcterminant per la llengua. L'obra es faria en català.

Guillem Camps Coll, vice-president de l'Obra Cultural en aquells anys i avui conseller del Govern balear, ho havia dit el 28 de juny de 1979, davant les autoritats de Ciutadella: "Creiem que l'idioma és una tasca urgent dins la vasta labor de la construcció del nostre poble. L'enciclopèdia és escrita en la nostra llengua perquè a través del llenguatge és amb la nostra gent, amb la nostra terra que ens sentim més profundament identificats i compromesos. Tots nosaltres tenim el deure de potenciar i enriquir la nostra llengua i lluitar per la seva normalització i cooficialitat”.

A partir d'aquesta premissa, el grup promotor de l'enciclopèdia i tota l'Obra Cultural com a organisme feren un tossut apostolat reclamant mitjans bàsics que impulsassin un normal desenvolupament de la cultura: cinema, arts, música, teatre, museus, biblioteques, centres d'estudis i investigació, fins i tot "la creació urgent -havia preconitzat Guillem Camps- d'un institut d'estudis menorquins". El temps donaria la raó al vice-president, i avui l'illa gaudeix des de 1985 d'una entitat d'aquesta mena, anomenada Institut Menorquí d'Estudis (IME) que manté una estreta relació amb l'enciclopèdia, car tots els col·laboradors pertanyen a les seccions de l'IME, i el coordinador científic d'aquest és al capdavant de l'enciclopèdia com a director.

L'afany participatiu de l'enciclopèdia entesa com a expressió d'una nova mentalitat no s'aturava en les feines editores o comercials de treure a llum uns fascicles. L'aspecte mercantilista, i molt menys el lucre, no importaven com a finalitat, i per això programava sèries de conferències per deixondir un cert activisme cultural. Fins i tot, no desaprovava les ocasions per sol·licitar la revitalització del folklore, les formes de vida, les festes i l'artesanía de Menorca. L'Obra Cultural defensava la necessitat de retolar els carrers dels pobles amb els noms propis o els topònims i recuperar per sempre més tots els signes de la identitat de l'illa.

No hi cap un ideari més adient per a l'època d'allò que hauria d'esdevenir-se arreu de l'estat en tornar els anys 80. "L'enciclopèdia és un signe molt clar de fer Menorca", arribaren a afirmar els dirigents.

Punt per punt, aquella posició adoptada s'ha acomplert, i els esdeveniments han demostrat l'encertada tesi que llavors preconitzaven en el bell mig d'un cert astorament del ciutadà del carrer, a l'aguait encara de situar-se confiadament davant les transformacions socials i la transició política.

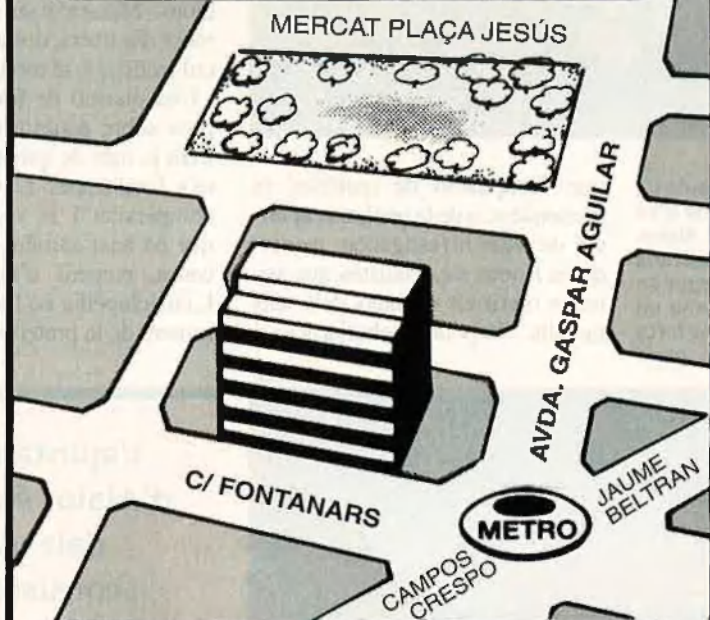
Qualitat esplèndida. Mentrestant, havien eixit els primers fascicles, compaginats, maquetats i il·lustrats esplèndidament. Encara ara la qualitat tècnica i gràfica és de primer ordre, fins al punt que sorprèn que una societat editora sense poderosos suports financers posi periòdicament al carrer un producte tant admirable, digne de ser comparat amb obres anàlogues de grans capitals o regions sense haver d'esgrogueir per la comparança.

Disset anys després d'endegada, l'obra ha assolit una complexitat temàtica inimaginable al principi. Ja són acabats cinc toms sencers: economia, arqueologia, món vegetal, geografia física i invertebrats no artròpodes. Per tant, no s'ha cobert ni la meitat del pla, perquè hi manquen altres onze toms. "Sobre això, cal advertir -explica Vidal-

edifici Los Fresnos

V.P.O.

VIVENDES PROTECCIÓ OFICIAL
C/ FONTANARS, NÚMS. 4, 6, 8 i 10

- VIVENDES de 3 i 4 DORMITORIS
- DÚPLEX de 4 DORMITORIS
- ÀTICS
- LOCALS COMERCIALS
- PLACES DE GARATGE

* **HIPOTECA DES DEL 6,5%**
* **SUBVENCIONS OFICIALS A FONS PERDUT**

* Segons condicions R.D. 1.932/91 i Generalitat Valenciana D. 55/92

Informació i venda:
en la mateixa obra
o PAU, 11,
baix

Telèfons
392 34 02
392 34 03
392 34 04

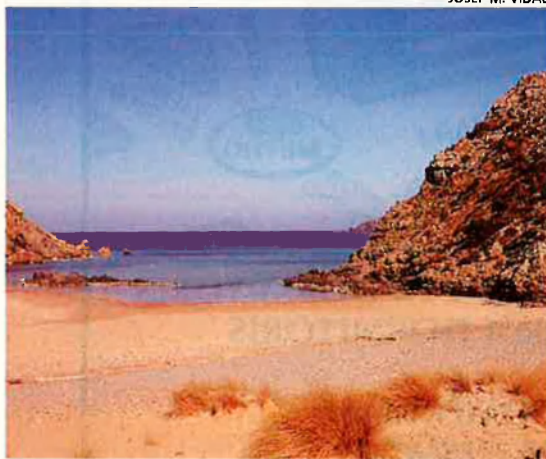
'per a viure'

JOSEP M. VIDAL

Taula de Torralba d'en Salort a Alaior. La prehistòria ha hagut de tenir un apartat força gran.

que l'ampliació de matèries és conseqüència de la paulatina aparició de nous investigadors menorquins i nous especialistes que vénen a oferir els resultats dels seus treballs. No podem rebutjar-los, si

JOSEP M. VIDAL

Platja de Mongofre al terme de Maó. La preocupació ecològica dels promotors de l'enciclopèdia es nota en el resultat de l'obra.

veritablement aspiram a arrodonir la idea matriu de 1979".

L'actual pla de l'obra agombola la pràctica totalitat de ciències i especialitats científiques, de manera que tot el saber sobre Menorca restarà compendiat en els 16 volums: 5.800 pàgines, 3.700 fotografies, 1.120 figures, 200 mapes i 960 pàgines d'índexs analític, onomàstic i toponímic. En definitiva, el corpus de dimensions més vastes mai produïdes per cap generació intel·lectual de la societat illenca.

Gairebé tots els camps possibles s'hi tractaran: història, arquitectura, urbana i rural, demografia, ecologia, general i marina, biogeografia, flora, fauna, ge-

ologia, etnologia, economia, etc.

L'escriptor mallorquí Gabriel Janer Manila ha escrit que una de les experiències més fascinants amb què s'ha trobat a Menorca és l'enciclopèdia. "La publicació és una aventura en tot el sentit de la paraula... Una aventura que es realitza absolutament a Menorca. Menorquins són els qui escriuen els temes, els qui realitzen les il·lustracions. Menorquí és qui la imprimeix. Es tracta, doncs, d'un esforç col·lectiu que té molt d'exemplar".

Una qüestió de fons, tanmateix, pesa sobre aquesta obra. Per què triga ja més de quinze anys a veure's finalitzada? L'augment de la complexitat i la volada temàtica que ha anat assolint és la primera causa, emperò n'hi ha d'altres. L'enciclopèdia no ha gaudit precisament de la protecció de les insti-

cions similars de Mallorca o Eivissa. "En el cas de l'enciclopèdia pitüisa -conta Vidal-, el Govern hi va posar més de 10 milions d'un cop i abans de començar-la. A nosaltres, en canvi, ens ha donat els ajuts repartits en 10 anys. Açò, financerament, no és equivalent".

La resta del finançament prové dels ajuts d'entitats bancàries (Sa Nostra), d'empreses públiques com Gesa, de la Fundació Rubió i Tudurí i, en menor mesura, del Ministeri de Cultura.

La freda protecció dels organismes públics contrasta eloqüentment amb els premis que ha aconseguit: el d'Acció Cívica de la Fundació Jaume I el 1984, a la persona del Josep Miquel Vidal per la tasca de direcció; el del Foment del Turisme per la contribució a la recuperació lingüística i cultural el 1987 i el d'Editorial Menorca pels mèrits en favor de la cultura menorquina el 1988. A més, compta amb els auspicis del programa MaB (Man and Biospher) de la UNESCO per acord del comitè espanyol del juny de 1993.

En qualsevol cas, la clau de volta que suporta l'edifici recau sobre els socis de l'Obra Cultural i els 1.600 subscriptors, una munió de menorquins fidels, silenciosos, pacients per la llarga duració i, singularment, infatigables en la defensa dels principis pregons que donen sentit i raó històrica a l'aventura.

Segons que ha valorat la filòloga Josefina Salort, presidenta de la secció de llengua i literatura de l'IME i redactora de l'enciclopèdia, aquesta obra "és un projecte configurador de noves actituds i realitats culturals en el panorama menorquí". I posant-la, doncs, com a exemple, ha afegit: "La paraula deu ser una eina per construir sòlids espais culturals i no evanescents espais verbals".

Tot i que encara hi manquen a publicar dues terceres parts, ja és evident l'ús que en fa, de la paraula, com a eina, sense caure en evanescències eixorques o diletants. Les institucions polítiques n'haurien de prendre nota i baratar la declinació del seu verb.

L'ajuntament d'Alaior és l'únic dels vuit consistoris menorquins a donar un suport econòmic per realitzar l'obra.

tucions públiques locals i autonòmiques. Fins l'any 1982 no aconseguí el suport polític i econòmic del Consell Insular de Menorca; i a hores d'ara només compta amb el suport d'un únic ajuntament, Alaior, de les vuit administracions municipals, mentre que la resta mantenen subscripcions, no sempre en quantitats constants.

En l'àmbit autonòmic, el Govern balear també es va deixar tard a proporcionar alguna mena d'ajut, i actualment al·lega que les competències en cultura s'han transferit als consells insulars i ja no vol saber res més d'enciclopèdia. És la mateixa autoritat autonòmica que, altrament, no plany participacions milionàries per a edi-

Jordi Alzina Villalonga